

СТРУКТУРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ДВУЕЗИЧНИТЕ РАЗГОВОРНИЦИ НА АНАСТАС ГРАНИТСКИ

Детелина Овчарова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE BILINGUAL PHRASEBOOKS OF ANASTAS GRANITSKI

Detelina Ovcharova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article discusses two bilingual phrasebooks by Atanas Granitski – French-Bulgarian (1859) and Russian-Bulgarian (1878). An attempt is made to compare the structures by revealing the similarities and differences between the two handbooks.

Key words: Anastas Granitski, Russian-Bulgarian phrasebook, French-Bulgarian phrasebook

Анастас Петров – с псевдоним Гранитски – е български книжовник, роден в град Котел. Произхожда от заможен котленски род и е ученик на видния възрожденски учител Сава Доброплодни. След като завършва образованието си, работи като коректор в печатницата на Йосиф Романов в Букурещ, по-късно е секретар в сръбската легация в Цариград. Учителства в Шумен, Ловеч и Търново (Бойчева 1996: 132).

Като повечето представители на възрожденската интелигенция и Анастас Гранитски активно участва в общественно-политическия и културния живот на страната. Творческите му прояви са разнообразни. Той е един от редовните сътрудници на в. „Цариградски вестник“ (1850 – 1851), сътрудник на редактора Александър Екзарх, а според собствените му твърдения – и редактор на изданието. Сътрудничи на

арменския печатар Тадей Дивичиан, за когото „изправя“ („редактира“) няколко книги¹.

Книжовните му интереси са твърде широки. Първият му труд е преводът на *Сборниче за холерата*. Тази книга описва усилията на османското правителство да се справи с върлуващата по онова време страшна болест. Написана на турски и преведена на езиците на народите в империята, тя съдържа кратки исторически сведения, описание на симптомите, препоръки за профилактика и лечение и пр. (Й. Кулелиев 1937: 3).

Гранитски се изявява като редактор, учител, преводач и автор на учебни пособия. В българската литературна история обаче котленският книжовник вероятно ще остане известен като преводач. Той се проявява не само като преводач и сътрудник в „Цариградски вестник“, но има и свои авторски произведения. Ние ще спрем вниманието си на двата разговорника, които съставя през 1859 и 1878 година. Това са книгите „Разговори французско-български и правила за произношението на французки-ты буквы“², издаден в Букурещ, книгопечатница на Йосифа Романов и съдружници, 1859; и „Руско-български разговори“³ – издаден в Търново, печатница Л. Каравелов, 1878.

Важно е да отбележим още в началото, че вместо преобладаващото през втората половина на XIX век в българската възрожденска литература название *разговорник* Анастас Гранитски използва и в двете си пособия термина *разговори*. Двата термина „разговори“ и „разговорник“ са заимствани в българския език от руския през първата половина на XIX век. Масовото навлизане на названието *разговорник* в руския език става в началото на XX век и започва да се употребява като синоним на „разговори“ и „словарь-разговорник“ (Левченко 2007: 7).

Според организацията на корпуса си разговорниците на Анастас Гранитски са тематични, а по отношение на обекта на описанието си са лингвистични. По структура и двата разговорника са двуезични от пасивен тип (чужд език → роден език), съдържат изходен (на руски език/френски език) и преводен (на български език) текст. Изхождайки от класификацията на Левченко, можем да определим френско-българския разговорник като учебен, а руско-българския – като туристически, защото е с по-общ характер и е предназначен да се изпъл-

¹ „Кратко описание за Света гора Атонска от священоиподидякона А. Хилендареца“ (1853); „Книга нарицаемая митарства“ (1853).

² Запазен е правописът на оригинала.

³ Запазен е правописът на оригинала.

зва предимно като наръчник за справяне в ежедневни битови ситуации. При съставянето им Гранитски се води от това, че те са предназначени за по-широк кръг ползватели, които преминават за пръв път в друга социокултурна обстановка.

И в двата разговорника са застъпени теми от много области на живота с най-необходимите всекидневни изрази, с които могат да се съставят изречения по вече показаните образци въпроси и отговори. Някои от темите са по-специализирани и в тях се интерпретират въпроси, свързани с установяване на контакти, продължаване на образованието, проблеми на религията и пр. Разбира се, не е възможно да се изчерпят всички думи, изрази, въпроси и отговори, както и темите, по които би се разговаряло. Но Гранитски е бил убеден, че онзи, който притежава френско-българския и руско-българския разговорник, ще получи задължителния минимум от думи в чуждия език, ще усвои основни понятия за чуждата действителност, ще има представа за определено речево поведение в дадена ситуация, ще придобие известни познания за културата, историята, политиката, държавата и нейните институции и всичко останало, което да направи българина по-малко чужденец в страната.

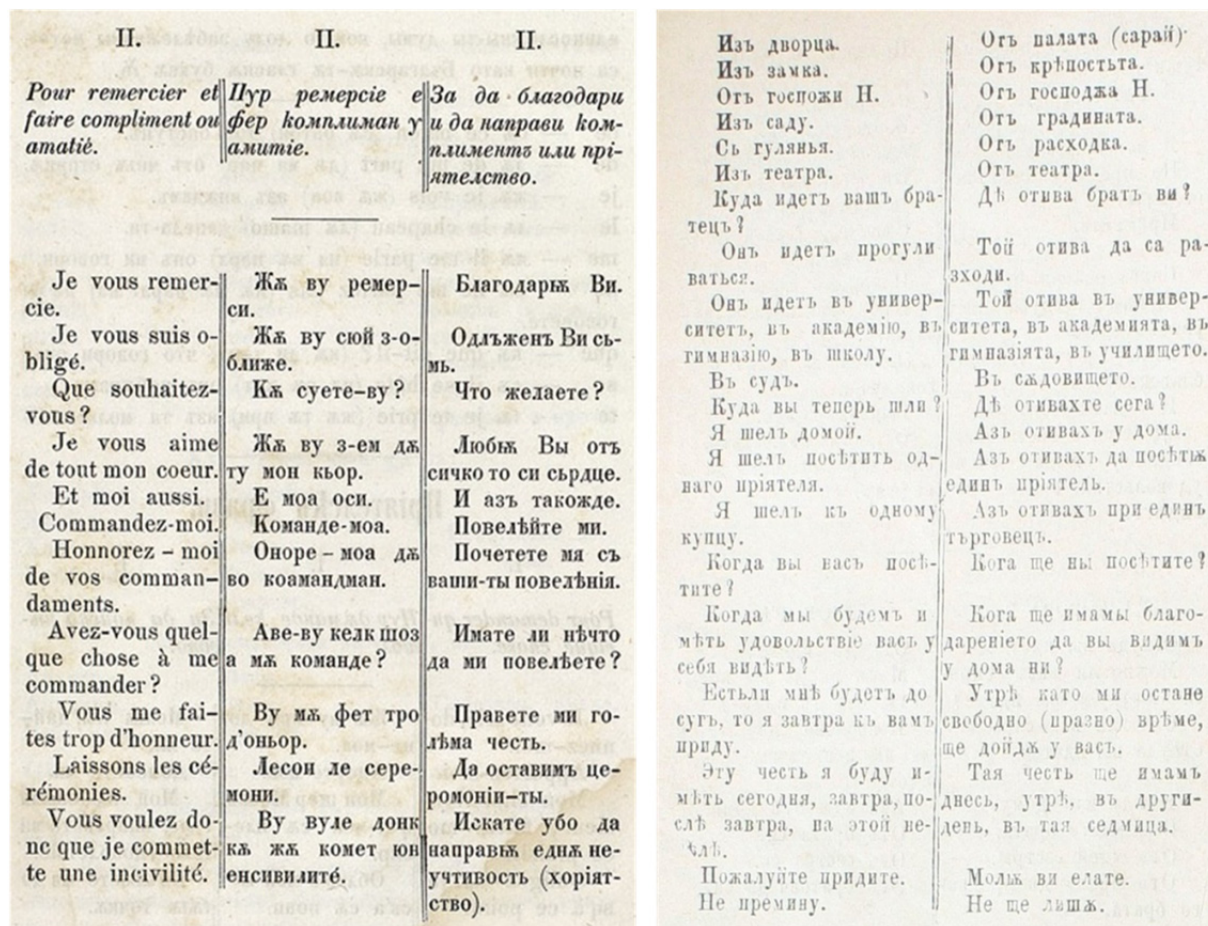
В своите пособия Гранитски използва като изходен чуждия език, подбира най-типичните фрази и търси еквивалентите на български. Обикновено разговорниците се правят на роден език и се търсят еквиваленти на чуждия език, но тук авторът използва друг подход. Подобен похват прилага и чешкият автор Ян Вагнер, който издава българо-чешки разговорник за учебни цели като учител в България през 1879 г. (Иванова, Борисов 2015).

Страниците на руско-българския разговорник са разделени на две колони: в първата е текстът на руски език, във втората – преводът на български език. За разлика от руско-българското помагало страниците на френско-българския наръчник са разделени на три колони: I – думата на френски език, II – нейното произношение, III – нейното значение (Фиг. 1). По отношение на общата структура руско-българският разговорник е **двусъставен** (съдържа изходен и преводен език), френско-българският е **трисъставен**⁴ (с включена транскрипция освен двата езика).

В разговорниците са включени най-често срещаните и използвани думи и изрази в различни ситуации. За целта са подбрани ключови

⁴ Вж. Левченко, Г. (2007: 19) *Словарь-разговорник в России: типологический и социолингвистический аспекты*.

думи, словосъчетания и цели изречения. Това говори за професионализма, с който авторът подхожда при съставянето на двете помагала.



Фигура 1

През 1859 г. в книгопечатницата на Йосиф Романов и съдружници в Букурещ Гранитски издава първия си двуезичен разговорник „Разговори французско-български и правила за произношение-то на французки-ты букви“. Това е периодът след Кримската война (1853 – 1856 г.), събитие, което води до значителни промени и българската просвета достига забележителни резултати. Буржоазията укрепва стопански и започва да отделя средства за образованието – за строителство на училища, за наемане на добри учители, за стипендии на будни българчета, които били изпращани да се учат в чужбина, и т. н. Силно влияние върху българската просвета оказва и Франция. След 1856 г. в Османската империя се откриват 29 католически училища, между които най-значително място в историята на българското образование имат колежът в Бебек и френско-турският държавен лицей в Галата-

Сарай в Цариград (Лазаров 1994: 134). Такава е обстановката, в която Гранитски издава своето помагало.

Всички тези събития оказват влияние върху избора, по който да се структурира френско-българският разговорник. Още самата подредба на частите ясно показва прагматичната насоченост на книгата: тя е трябвало да подпомага бързото усвояване на най-важните правила за комуникация на френски език от широк кръг читатели.

Книгата започва с френската азбука. В разговорника липсва предговор. Книжовникът първо представя книгопечатната азбука, а след това краснописателната (ръкописната). Под всяка буква авторът е отбелязал как се чете дадената буква. След като е представил азбуката, Гранитски прави кратко описание на фонетичната система на френския език, представено е делението на гласните и съгласните звукове, видовете гласни. По-нататък в своята книга авторът подробно обяснява произношението на гласните и съгласните във френския език, като винаги дава примери с подобно произношение в българския език. Книжовникът е отделил място и за думите, които са изключения от описаните преди това правила (от стр. 14 до стр. 20).

За да улесни ползвателя на разговорника, Гранитски използва кирилица, за да отбелязва как се четат думите – похват, който се използва често и в съвременните разговорници. Можем да предположим, че книжовникът е искал и хора, които не познават добре френската азбука, да овладеят определен запас от думи и изрази, необходими за всекидневно общуване.

В разговорника могат да се разграничат следните седем раздела: *Французска азбука книгопечатна, Французска азбука краснописателна, Произношение гласни прости, Произношение на съгласните букви, Приятелски фрази, Приятелски разговори, Разговори на мъртвите (от френския писател Фенелон)*.

Наръчникът има ясно изразени практически цели. В първите четири части Гранитски разглежда въпроси, свързани с граматиката на френския език. Веднага след като запознава читателя с чуждата азбука, която се различава от българската, отделя внимание на произношението на гласните и съгласните. Основният проблем според автора е в различието между някои гласни звукове в двата езика. Книжовникът се опитва да бъде изключително ясен в своите обяснения, като използва примери с подобно произношение на български език. Ето как Гранитски обяснява произношението на закодираните с тези букви звукове: „*Аа* произнося ся като Българскж-тж гласнж буквж *а*: напр.: *ami* (ами) – приятель,

arôte (апотр) – апостоль“, „*li* произносяся като Българскж-тж гласнж буквж *i*: напр.: philosophie (философи) – любомждрие“.

Разговорникът (пета и шеста част на наръчника) е структуриран ясно и с оглед на целта. На 39 страници са оформени два раздела: *Приятелски фрази* и *Приятелски разговори*. В три колони са дадени примерни въпроси и отговори на френски и на български.

Петата част – *Приятелски фрази* – съдържа 6 разговора, които са номерирани и озаглавени:

- За да поиска нешто – *Молжъ Вы, дайте ми⁵; Донесете ми; Мой любезный Г-не, направете ми това удоволствие; Одължете мя до тжжж точкж;*
- За да благодари и да направи комплимент или приятелство – *Благодаржъ Ви; Одлжженъ Ви съмъ; Имате ли нгъчто да ми повелъете?;*
- За да ся съветува – *Что треба да направи нгъкой?; Что ще направимъ?; Что мя съвгътувате да направжж?;*
- За да говори, да направи, да чуе и прочая – *Гворете високо; Гворите твгърдъ полека; На кого гворите?;*
- Познайнство, забораваение, наумявание – *Познавате ли го?; Познавамъ го; Не го познавамъ;*
- За возраста, за живота, за смгъртта и пр. – *Кой възраст имате?; Имамъ двадесать и пять години; Здравъ съмъ, това е главно-то.*

Шестата част – *Приятелски разговори* – съдържа 11 разговора: Разговоръ I *За да посети и да ся извести за здравето*, Разговоръ II *Когато види пак някой приятеля си след отсъствие*, Разговоръ III *Върху модите*, Разговоръ IV *Върху Французския язык*, Разговоръ V *Урокът*, Разговоръ VI *Върху Английския язык*, Разговоръ VII *Истийтъ подлогъ*, Разговоръ VIII *Върху Българския язык*, Разговоръ IX *Върху Българските училища*, Разговоръ X *Пгътуване по България*, Разговоръ XI *Занимания в Цареград*, Разговоръ XII *Новини*.

Авторът е подходил прагматично при съставянето на разговорната част от своя наръчник, като започва с по-кратки езикови конструкции, които постепенно се усложняват. Ако в петата част преобладават изрази от типа: *Что желаете?* (стр. 22); *Что ще правим? Что рекохте?* (стр. 23); *Ни ви чувам. Отговорете ми* (стр. 24) и т. н., в шестата част езиковите конструкции стават по-разширени: *Моля ви,*

⁵ Във всички примери е запазен правописът на оригинала.

Господине, кажете ми кои са главните погрешки на старите и младите Българи, които са зле възпитани? (стр. 33); *Кажете ми, Господине, моля ви имената на някои добри или недобри Българи* (стр. 34).

Друга особеност на шестата част, на която ще спрем вниманието си, е внесената диалогичност в разговорите. Както вече беше споменато, в петата част котленският книжовник е подбрал само отделни кратки фрази – приятелски фрази, както ги нарича авторът. В шестата част на разговорника дидактическите цели на автора са насочени към овладяване на навици за водене на разговор и поради тази причина Гранитски въвежда диалогичност:

- *Искате ли да дойдете с мене?*
- *Къде отхождате?*
- *При един търговец чорапский.*
- *Тамо видяхте ли нешто на вашият густ (охот)?*
- *Видях там весма добри чорапи и които ми угождават много* (стр. 36).

Седма част е озаглавена *Разговори на мъртвите от* (Французскій-ътъ писателъ) *Фенелона*. В тази част Гранитски е превел част от произведението на знаменития френски писател Франсоа Фенелон. В „Разговори на мъртвите“ Фенелон описва въображаеми разговори между Антоний Пий (138 – 161 г.) и Марк Аврелий (161 – 180 г.) – римски императори от династията на Антонините, управлявали Франция един след друг.

От структурата на *Френско-българския разговорник* можем за заключим, че целта на книжовника е била да състави помагалото, което да се използва за учебни цели. Отделните раздели в пособието напоятна възрожденските буквари и граматика, което подсказва и неговото предназначение.

След Освобождението, през 1878 година, в Търново, в печатницата на Л. Каравелов, е издаден вторият разговорник на Гранитски – *Руско-български разговори*. Помагалото представлява малка книжка в джобен формат, която е 187 страници („Руско-български разговори“ – Съставил А. П. Гранитский. Издава Ст. Маринов. Издание първо. Търново, печатница Л. Каравелов, 1878). На първата страница е написано заглавието, авторът, издателството и името на печатаря. Отбелязано е, че право да препечатва разговорника има издателят. В разговорника липсва предговор. Преди първия разговор е записано, че се отпечатва с разрешението на търновския губернатор.

Разговорникът на Гранитски е изключително добре структуриран, повлиян от практиката на онова време. Пособието няма съдържа-

ние, съдържа 117 разговора, които не са озаглавени, а са номерирани Разговор 1, Разговор 2, Разговор 3 и т.н. По-малко от половината разговори (51 разговора) имат подзаглавия. Трябва да отбележим, че някои от подзаглавията са с по-разширен характер (*Как може някой да са разговаря с приятелите си, когато ги гощава*) от други, които са съвсем кратки (*За времето*). Диалозите са подредени по трудност – започва се с най-лесния и най-необходимия разговор – поздравяване. Във всеки следващ разговор езиковите конструкции се усложняват, като се прибавят допълнителни възможни въпроси и отговори. Повечето диалози започват с поздрав. Гранитски се придържа към дословен превод на изразите. В отделни изрази само си позволява свободен превод по смисъл. Прави впечатление, че отделни изрази при превода са с усложнена езикова конструкция. След някои разговори с подзаглавие следват диалози, които са без заглавие, защото са на същата тематика. Разговорът със заглавие дава най-общо представа за темата и изразите (въпроси и отговори), представени в него. Следващите разговори продължават темата, като изразите са по-пълни, по-изчерпателни и езиковите конструкции се усложняват. Заглавията на диалозите не са конкретни, а описателни.

Заслужава да се отбележи, че в отделни разговори се повтарят едни и същи въпроси, вероятно за да се затвърдят.

Р 2 – Откуда вы идёте? → От де идете?

Р 3 – Откуда вы идёте? → От де идете?

Р 10 – Откуда вы идёте? → От къде идете?

Р 10 – От куда вы идёте? → От де идете?

Р 11 – Откуда вы идёте? → От де идете?

Р 10 – Куда вы идёте? → Къде отивате?

Р 11 – Куда вы идёте? → Де отивате?

Р 2 – Куда вы идёте? → Къде отивате?

Както беше споменато по-горе, 51 разговора имат подзаглавия, което би помогнало на читателя/ползвателя да се ориентира за тематичната област, която го интересува при определени ситуации на общуването. Заглавията са следните: Разговор 11 *Да попита някого и да отговори*; Разговор 13 *Как да потвърди някой, да отрече и да се съгласи*; Разговор 14 *Как да съветва някого*; Разговор 15 *Как да изяви някой чувствата си някому учтиво (политично)*; Разговор 20 *Да попита някого за часовете*; Разговор 22 *За времето*; Разговор 25 *За пролетта*; Разговор 26 *За лятото*; Разговор 27 *За есента*; Разговор 28 *За зимата*; Разговор 30 *За разходката*; Разговор 32 *За градината*; Разговор 33 *За да се облече някой*; Разговор 34 *За готварницата*; Разго-

вор 37 *За закуската*; Разговор 41 *За да се сложи трапезата*; Разговор 42 *За обяда*; Разговор 49 *За обяда на ученика*; Разговор 51 *Как може някой да са разговаря с приятелите си, когато ги гощава*; Разговор 52 *За закусливите неща*; Разговор 53 *За нощта и съня*; Разговор 55 *За да стане някой и да са облече*; Разговор 58 *За училището*; Разговор 62 *За гръцкия език*; Разговор 63 *За френския език*; Разговор 67 *За немския език*; Разговор 68 *За руския език*; Разговор 69 *За купуване на книги*; Разговор 71 *За писането*; Разговор 73 *За града*; Разговор 75 *За да земне някой под наем стаи*; Разговор 77 *За да говори някой с продавеца на сукна и с шивача*; Разговор 81 *Разговор по между две момичета*; Разговор 84 *Да попита някой за някое лице*; Разговор 86 *Свойствата на добродетелната жена*; Разговор 87 *Погрешките на злата жена*; Разговор 89 *За кръщението*; Разговор 91 *За погребението*; Разговор 92 *За роднинството*; Разговор 93 *За да са разговори някой с конюха (сеизина)*; Разговор 94 *Срещане на двама страници*; Разговор 100 *Да пътува някой с кораб*; Разговор 101 *За да играе някой на карти*; Разговор 102 *Да прекара някой лятото в едно село*; Разговор 104 *За плаването*; Разговор 105 *За комедията*; Разговор 106 *За да попита някой за новина*; Разговор 109 *Разговор на болния с доктора и хирурга (джарафина)*; Разговор 113 *Да поиска някой извинение*; Разговор 116 *За да покаже някой някому радостта си*; Разговор 117 *За да покаже някой някому съжалението си*.

Анализирайки темите от руско-българския разговорник, със сигурност можем да кажем, че целта на Гранитски не е само да даде най-използваните в ежедневния бит изрази. Съставителят си е поставил и друга цел, а именно пособието му да бъде използвано и с образователни цели. Към този извод ни подтиква сравняването на изразите в началото и в края на разговорника. Като доказателство за това твърдение ще приведем примери от разговорника.

В първите разговори преобладават кратките фрази от типа: *Добре съм.* (Разговор 1 – (P1); *Добре. Тези дни.* (P5); *Това е истина. Уверявам ви.* (P13); *Идете напред. Аз ще ви последувам.* (P15); *Почакайте ма тука една минута. Ще са върна тутакси.* (P19). Постепенно фразите започват да стават по-дълги и от прости изречения се преминава към сложни: *Аз мисля, че тутакси ще изгрее луната. Погледнете, как тя с тихата си светлина осветлява небето.* (P23); *Това произлезе, защото са е преселил от жилището си, той не обитава далеч от тука, тутакси ще идете там, ще ви заведе момчето ми (синь).* (P62).

Както във *Френско-българския разговорник*, така и в *Руско-българския разговорник* Анастас Гранитски в много от разговорите е внесъл диалогичност, а не е използвал само отделни фрази.

Да попита някой и да отговори (стр. 17)

- *От де идете?*
- *От градината.*
- *Какво правихте там?*
- *Ходих да събирам овоция.*
- *Узрели ли са?*
- *Не съвсем.*

За разлика от първия разговорник вторият съдържа само диалози/разговори. Гранитски не е отделил място за азбуката на руски език вероятно защото двата езика са славянски и азбуката е почти еднаква. Не е отделил място и на произношението на звуковете.

Анализът на двата разговорника показва, че авторът използва различно структуриране за своите пособия, което означава, че през Възраждането все още композиционната структура на тези помагала не е унифицирана. Тъй като Анастас Гранитски е и преводач, логично е да допуснем, че е познавал чужди образци на такъв тип наръчници, които са оказали влияние на неговия избор. И двата разговорника на котленския книжовник са самостоятелни издания. Прави впечатление и това, че в много от разговорите Гранитски е внесъл диалогичност, а не е използвал само отделни фрази. Използвайки разговорника, чужденецът постепенно опознава лексиката на чуждия език.

С книжовното си дело Анастас Гранитски оставя трайна следа в развитието на българския книжовен език. Съставените от него разговорници са част от дидактичната литература на XIX век. Тези пособия имат огромно значение с това, че разнообразяват този жанр и допринасят за обогатяването на българската лексикална система с нови заемки от чуждите езици.

ЛИТЕРАТУРА

Бойчева 1996: Бойчева, К. *Котленски родове*. [Boycheva, K. Kotlenski rodove.] Котел: Изд. Исторически музей – град Котел, 1996.

Иванова, Борисов 2015: Иванова, Д., Борисов, Б. Ян Вагнер и популяризирането на българския език в Чехия (края на XIX и началото на XX в.). [Ivanova, D., Borisov, B. Yan Vagner i populariziraneto na

balgarskiya ezik v Chehiya (kraya na XIX i nachaloto na XX v.)] // *Език и литература*, № 1 – 2, 2015, 57 – 70.

Кулелиев 1937: Кулелиев, Й. Интервю с Елена Ал. П. Гранитска. [Kuleliev, Y. Intervyu s Elena Al. P. Granitska.] // *Общински вестник Велико Търново*, 1937, 3.

Лазаров 1994: Лазаров, И. *Кратка история на българския народ*. [Lazarov, I. Kratka istoriya na balgarskiya narod.] София: Просвета, 1994.

Левченко 2007: Левченко, Г. *Словарь-разговорник в России: типологический и социолингвистический аспекты*. [Levchenko, G. Slovar'-razgovornik v Rossii: tipologicheskiy i sotsiolingvisticheskiy aspektu.] Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat, 2007. <<http://www.dissercat.com>> (12.05.2015).